

Część II

PLAGI KORUPCJI I BIEDY

„Skoro więc istota ludzka jest śmiertelna, a będąc śmiertelną, potrzebuje wielu rzeczy – rolnictwa, ogrodnictwa, sztuki żeglarskiej, budowy domów, kowalstwa, tkactwa, szewstwa, konstruowania okrętów oraz innych sztuk, które wspólnie ułatwiają zaspokajanie niezbędnych potrzeb cielesnych, przeto Opiekun wszechrzeczy bardzo słusznie jednym ludziom dał w udziale ubóstwo, a innym bogactwo, po to, aby jedni dostarczali środków materialnych, a drudzy rąk biegłych w uprawianiu rzemiosł. Władca wszechrzeczy sprawił, iż ludzie chełpiący się bogactwem są wskutek swych potrzeb zależni od ubóstwa: potrzebują bowiem nie tylko piekarzy, kucharzy i podczasznych, ale również budowniczych, rolników, tkaczy i szewców, a jeśli są ambitni, to także malarzy, rzeźbiarzy i innych artystów, którzy upiększają domy bogaczy. Ludzie utrzymujący się z pracy rąk potrzebują z kolei ludzi zamożnych, aby dostarczali im pieniędzy i kupowali ich wyroby. Ci więc, którzy są niezadowoleni z owych różnic i oburzają się na to, że nie wszyscy mamy równy udział we wszystkim, niechaj obwiniają również malarzy o to, że nie posługują się oni jedną barwą, lecz różnymi kolorami ozdabiają malowidła, niechaj oskarżają lutników i muzyków o to, że wszystkie struny nie wydają jednakowego tonu, lecz niska struna wydaje inny dźwięk niż wysoka, że jedna ma ton wysoki, druga niski, a trzecia pośredni”.

Teodoret z Cyru

Anna Kubiak

POSTRZEGANIE KORUPCJI – CHARAKTERYSTYKA DAWCÓW I BIORCÓW ŁAPÓWEK

1. WSTĘP

W ostatnich latach takie słowa, jak „korupcja”, „łapownictwo”, „afery” zrobiły zawrotną karierę. Na temat tych zjawisk napotykamy – czy to w codziennych, prywatnych rozmowach, czy to w środkach masowego przekazu, czy wreszcie w wystąpieniach polityków bądź przedstawicieli instytucji państwowych powołanych do kontroli – szereg twierdzeń i opinii. Niektóre z tych twierdzeń można uznać za należące do wiedzy potocznej na temat rzeczywistości społecznej, inne natomiast są efektem systematycznych działań kontrolnych bądź „prywatnych śledztw” prowadzonych głównie przez dziennikarzy.

Problematyką korupcji, a przede wszystkim łapownictwa¹ zajmuję się od kilku lat, a przedmiotem mojego zainteresowania jest sposób postrzegania tych zjawisk, ich obraz w świadomości potocznej, z perspektywy „zwykłego człowieka”. W niniejszym artykule spróbuję pokazać tylko wybrany fragment interesującego mnie zjawiska: na podstawie wyników badań empirycznych przedstawię miejsca w strukturze społecznej, a więc zawodowej, politycznej, w strukturze bogactwa, jakie zajmują uczestniczący w zjawisku korupcji, czyli biorcy i dawcy łapówek. Będę odwoływać się do własnych badań sondażowych, przeprowadzanych na różnych zbiorowościach (w 1988 r. – badania przeprowadzone na próbie dorosłych mieszkańców Łodzi, w 1992 i 1993 r. – badania przeprowadzone na próbie ogólnopolskiej).

W prowadzonych przeze mnie badaniach stosowałam różne metody – wywiad swobodny, analizę zawartości tekstów prasowych, analizę dokumentów. W niniejszym artykule ograniczam się do prezentacji wyników badań

¹ Analizy tych dwóch pojęć i ich rozróżnienia dokonuję w swoim wcześniejszym tekście – por. A. Kubiak, *Łapownictwo w świadomości mieszkańców Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź 1992, s. 49–54.

z zastosowaniem standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego, gdyż umożliwia mi to pokazanie zmian, jakie w odniesieniu do postrzegania korupcji wystąpiły na przestrzeni kilku lat. W prezentacji wyników przytaczam brzmienie pytań kwestionariusza (choć nadaje to tekstowi charakter raportu z badań), gdyż w moim przekonaniu czytelnik powinien mieć wiedzę o sposobie, w jaki na ten niewątpliwie drażliwy temat komunikujemy się z respondentami.

2. SPOŁECZNY OBRAZ DAWCÓW ŁAPÓWEK

Udział w korupcji, istnienie łapownictwa zakłada działanie dwóch stron – wzajemną wymianę, konieczne jest więc istnienie zarówno dawców, jak i biorców łapówek². Zatem należy rozpatrzyć, jak są postrzegane, ze względu na swoje miejsce i rolę w społeczeństwie, obie strony interakcji, jaką jest łapówka – biorcy i dawcy.

Podjęmując pierwszą serię badań w 1988 r.³ i przystępując do konstruowania standaryzowanego narzędzia badawczego, jakim jest kwestionariusz wywiadu, od razu przyjęto optykę dawców – szarych ludzi, uwikłanych w sprzeczności między królestwem „konieczności i moralności”. Starano się budować wspólnotę nas wszystkich (badacza i badanych), zwykłych ludzi żyjących w trudnych warunkach, w których łapówki istnieją, a czasem stają się życiową koniecznością.

W świetle wyników tego badania okazało się, iż respondenci mieli wiele indywidualnych doświadczeń z łapownictwem, mówili o łapówkach jako o zjawisku występującym na skalę masową, ale pytani wprost o dawanie łapówek byli znacznie bardziej powściągliwi.

Na pytanie: *czy w ostatnim czasie (ostatnim roku) miała miejsce taka sytuacja, że był P. zmuszony dać łapówkę?* odpowiedzi były następujące:

tak – 84 (21%),

nie – 316 (79%).

Na następne pytanie: *jak często zdarzało się, że respondent był zmuszony dawać łapówki?*, rozkład odpowiedzi był następujący:

bardzo często – 12 (3%),

często – 18 (4,5%),

² Na temat łapówki jako interakcji piszę szerzej w tekście: A. Kubiak, *Łapownictwo w odbiorze społecznym – społeczny i psychiczny przymus dawania łapówek*, [w:] *Przymus w społeczeństwie*, red. A. Kojder, Warszawa 1989, s. 99–116. Por. również A. Kojder, *Korupcja – mechanizmy i strategie przeciwdziałania*, [w:] *W poszukiwaniu strategii zmian*, red. J. Kubiń, Z. Żekonski, Warszawa 1992.

³ Badanie kwestionariuszowe z 1988 r. przeprowadzono na 400-osobowej losowej próbie dorosłych mieszkańców Łodzi.

rzadko – 71 (17,8%),
bardzo rzadko – 99 (24,8%),
nigdy – 200 (50%).

Jak widać, liczba osób wzrasta wraz z mniejszą częstotliwością osobistego uczestnictwa w łapownictwie. Jakimi cechami oznaczają się ci, którzy przyznali się do dawania łapówek? Można było zaobserwować wyraźnie powiązania między deklaracją o dawaniu łapówek a następującymi cechami:

– poziomem dochodów: wśród osób o niskich dochodach ostatnio dawało łapówkę 16% badanych, o średnich dochodach – 24,5%, o wysokich dochodach – 37,5%.

– oceną własnej sytuacji materialnej: w grupie osób, które oceniły własną sytuację materialną jako dobrą i bardzo dobrą dawanie łapówki zadeklarowało 39 badanych, w grupie oceniającej własną sytuację materialną jako złą do dawania łapówki przyznało się 24%, a wśród oceniających własną sytuację materialną jako bardzo złą – 5%;

– zajmowaniem kierowniczego stanowiska: 29% wśród kierowników w porównaniu z 20% wśród nie zajmujących stanowisk kierowniczych;

– wiekiem: wśród osób starszych (60 lat i więcej) dwa razy mniej respondentów deklarowało dawanie łapówek w porównaniu z nie dającymi, natomiast wśród osób młodych (30 lat i mniej) proporcja ta jest dokładnie odwrotna;

– wykształceniem: wśród osób z wyższym wykształceniem 17% deklarowało dawanie łapówek w porównaniu z 11% nie dających; dla osób z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym proporcje te kształtują się odpowiednio: 17% i 24%.

– stosunkiem do religii: dawanie łapówek deklarowało 12% głęboko wierzących, 19% wierzących, 34% agnostyków i 42% niewierzących.

Syntetyczny portret osoby deklarującej dawanie łapówek rysuje się następująco: jest to osoba raczej młoda, o wyższym poziomie wykształcenia, wyższym dochodzie, lepiej oceniająca własną sytuację materialną, częściej zajmująca stanowisko kierownicze, raczej niewierząca bądź niezdecydowana w sprawach wiary.

Jak sami respondenci określają osoby, które przez różne okoliczności są zmuszone do dawania łapówek? Badani odpowiadali tutaj na pytanie otwarte i mogli wskazywać na szereg cech i zawodów jednocześnie. Kto więc musi dawać łapówki:

1) wszyscy, którzy chcą kupić poszukiwane towary, niezależnie od środowiska – 108 (27%);

2) rzemieślnicy, pracujący na własny rachunek – 32 (8%);

3) ludzie najniżej uposażeni, bez znajomości, szeregowi pracownicy – 32 (8%);

4) ludzie chorzy – 22 (5,5%);

- 5) ludzie chorzy i inne kategorie łącznie – 55 (14%);
- 6) rzemieślnicy i inne kategorie łącznie – 28 (7%);
- 7) ludzie zamożni, którzy mają pieniądze, a nie mają znajomości – 19 (5%);
- 8) kilka kategorii wymienionych łącznie – 94 (23%);
- 9) trudno powiedzieć – 10 (2,5%).

O ile więc z własnych deklaracji o dawaniu łapówek wynikało, że robią to raczej osoby zajmujące wyższe pozycje w społeczeństwie, o tyle potencjalni dawcy charakteryzowani przez badanych to głównie ludzie w potrzebie, którzy chcą się leczyć, nabywać towary zarówno na potrzeby własne, jak i własnego warsztatu pracy, a jeśli są zamożni to jednocześnie pozbawieni protekcji.

Dodatkowo informacji o dawcach łapówek dostarcza nam pośrednio również odpowiedź na pytanie: *a kto nie musi dawać łapówek?*

1. Wojsko, milicja, ludzie na kierowniczych stanowiskach – osoby należące do aparatu władzy – 181 (45,5%).

2. Wszyscy dają, wszyscy muszą dawać – 43 (11%).

3. Ludzie pracujący przy wytwarzaniu dóbr i usług, mający do nich bezpośredni dostęp – 11 (3%).

4. Ludzie, którzy już zgromadzili różne dobra lub mają małe potrzeby i w związku z tym okoliczności nie zmuszają ich do dawania łapówek – 15 (4%).

5. Kilka kategorii (1, 3 i 4) wymienione łącznie – 104 (26%).

6. Nikt nie musi dawać łapówek – 9 (2%).

7. Trudno powiedzieć – 10 (2,5%).

8. Inne kategorie nie wymienione – 26 (6%).

W świadomości respondentów istnieje liczna kategoria osób wolnych od dawania łapówek, którą sytuują wśród uprzywilejowanych kategorii zawodowych ze względu na miejsce w aparacie władzy – tym samym dawcy łapówek to osoby wyłączone z grup uprzywilejowanych.

Jak zmienił się obraz dawców w trakcie transformacji systemowej? Jakie kategorie osób zaliczają się bądź są zaliczane do dawców w następnych latach?

W badaniach w 1992 r.⁴ nie wszystkie pytania są porównywalne – można jednak odtworzyć, jakimi cechami odznaczają się dawcy łapówek.

Możemy zaobserwować, iż spadła liczba osób deklarujących dawanie łapówek. Na pytanie: *czy w ostatnim roku miała miejsce taka sytuacja, że musiał P. wręczyć łapówkę* – 9% odpowiedziało „tak”, 86% – „nie”, natomiast 5% stwierdziło, iż wolałoby o tym nie mówić. Natomiast 26%

⁴ Sondaż został zrealizowany przez CBOS w listopadzie 1992 r. na reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski 1139 osób. Pytania są mojego autorstwa (A.K.), ale przygotowane na zlecenie CBOS.

badanych przyznało, iż wcześniej zdarzało się, iż musieli dawać łapówki. Spada więc, w porównaniu z 1988 r., zarówno liczba osób, które przyznają, iż w ostatnim roku wręczały łapówki (z 21% do 9%), jak i tych, które miały tego rodzaju doświadczenia w przeszłości (z 50% do 26%). Skądinąd 39% badanych uważa, iż łapownictwo nadal rozszerza się: 32% twierdzi, iż utrzymuje się na tym samym poziomie (na przestrzeni ostatnich 3 lat), tylko 11% jest zdania, iż łapownictwo zmniejsza się, 18% natomiast nie ma na ten temat zdania.

Jakimi cechami odznaczają się osoby mimo wszystko deklarujące, iż dawały łapówki? Są to osoby młode, prywatni przedsiębiorcy, ale także rolnicy, mieszkańcy wsi i małych miasteczek oraz osoby określające swoją sytuację materialną jako dobrą. Zatem obraz ten nie zmienił się w porównaniu z rokiem 1988 – przybyli, co oczywiste, prywatni przedsiębiorcy.

Wyraźnie rysuje się dysproporcja w mówieniu o łapownictwie w kategoriach ogólnych (uznaje się je wówczas za zjawisko bardzo rozpowszechnione), a przyznawaniem się do osobistego uczestnictwa. Skoro łapownictwo jest tak rozpowszechnione w naszym społeczeństwie, jak twierdzą badani, to ktoś musi te łapówki dawać. Wyjaśnieniem tej sprzeczności może być, m.in. to, że w sytuacji sondażu socjologicznego respondenci nie chcą ujawniać tak drażliwych faktów ze swojego życia. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że analiza tzw. odpowiedzi ucieczkowych („trudno powiedzieć”, „nie wiem”) na wszystkie pytania kwestionariusza pozwala wyodrębnić grupę respondentów, których obawy związane z ujawnieniem własnych przekonań były najbardziej wyraźne. Grupę tę stanowią osoby: powyżej 65 roku życia, o wykształceniu podstawowym, emeryci i renciści, robotnicy niewykwalifikowani, mieszkańcy wsi.

Stosunkowo niewielka liczba osób przyznających się w 1992 r. do dawania łapówek może odzwierciedlać również zmiany sytuacji społecznej – powszechny niedobór podstawowych dóbr i usług wymuszał w minionych latach uczestnictwo w łapownictwie znacznie większej liczby ludzi, natomiast obecnie łapownictwo nie musi już dotyczyć w takim stopniu naszej codziennej egzystencji. Badania powtórzone w roku 1993⁵ wydają się potwierdzać tę tendencję.

Na pytanie: *czy w ciągu ostatnich czterech lat miała miejsce taka sytuacja, że musiał P. dać łapówkę?* – uzyskano następujący rozkład odpowiedzi:

tak – 15%,

nie – 78%,

wolałbym o tym nie mówić – 7%.

⁵ Badania przeprowadzone w marcu 1993 r. na reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski – 1192 osoby.

Na pytanie: *a czy wcześniej miała miejsce taka sytuacja, iż musiał P. dawać łapówki* – odpowiedzi były następujące:

tak – 27%,

nie – 73%.

Jak widać, w okresie przed rokiem 1989 respondenci znacznie częściej deklarowali udział w łapownictwie. Jak często się to wówczas zdarzało wśród dających:

bardzo często – 4%,

często – 16%,

rzadko – 51%,

bardzo rzadko – 29%.

Wśród deklarujących dawanie w swoim życiu łapówek przeważają zdecydowanie osoby (podobnie jak w badaniach z 1988 r.), które miały z tym zjawiskiem do czynienia incydentalnie. Osoby, które przyznają, iż dawały łapówki, to najczęściej respondenci:

- o bardzo niskich lub bardzo wysokich dochodach;
- zarówno zdecydowanie źle lub zdecydowanie dobrze oceniające własną sytuację materialną;
- regularnie wykonujący prace przynoszące dodatkowe dochody;
- zatrudnieni w sektorze prywatnym (ale poza rolnictwem);
- o wykształceniu głównie na poziomie średnim;
- w wieku 25 – 34 lat.

Charakteryzując w odpowiedzi na pytanie otwarte (*a kto w Polsce, jacy ludzie, P. zdaniem, najczęściej dają łapówki?*) cechy dawców łapówek, badani wskazują:

- poziom zamożności: są to ludzie bogaci (34% wskazań);
- pragmatyczny aspekt działań: są to ludzie, którzy chcą szybko załatwić sprawę, prowadzić interesy, dostać zezwolenie (28% wskazań);
- na środowisko zawodowe: np. robotnicy, inteligenci, przedsiębiorcy (17% wskazań);
- cechy moralne: nieuczciwi, pazerni, chciwi (9% wskazań);
- iż wszyscy muszą dawać łapówki (6% wskazań);
- inne rodzaje wypowiedzi (6% wskazań).

3. SPOŁECZNY OBRAZ BIORCÓW ŁAPÓWEK

Analizę cech charakteryzujących biorców łapówek prowadzono w sposób pośredni. Wynikało to z niemożności uzyskiwania informacji wprost od respondenta o braniu łapówek, ze względu na zbyt wielką drażliwość takich pytań. W badaniach z roku 1988 zamieszczono w kwestionariuszu obszerną

listę – skonstruowaną na podstawie wyników badań pilotażowych oraz analizy wywiadów swobodnych – różnych dziedzin życia społecznego, politycznego i gospodarczego. W odniesieniu do tej samej listy (16 dziedzin życia) zadawano szereg pytań, chcąc ustalić natężenie zjawiska łapownictwa w każdej z nich. Rozkłady odpowiedzi przedstawia tab. 1.

Tabela 1

Natężenie zjawiska łapownictwa w odniesieniu do 16 dziedzin życia społecznego, politycznego i gospodarczego

Nazwa dziedziny życia	W których, z podanej listy, dziedzinach naszego życia zjawisko łapownictwa występuje najczęściej (% wskazań)	Z podanej listy proszę wskazać te dziedziny życia, w których znane są Panu/Pani ze słyszenia – od rodziny czy znajomych lub osobiście – przypadki brania lub dawania łapówek (% wskazań)
1. Handel i usługi	80	68
2. Służba zdrowia	71	76
3. Spółdzielczość mieszkaniowa	65	62
4. Administracja i urzędy	55	46
5. Milicja	38	46
6. Prokuratura i sądy	33	36
7. Adwokatura	28	27
8. Szkoły i przedszkola	28	39
9. Rzemiosło	26	27
10. Wyższe uczelnie	25	34
11. Przemysł państwowy	14	19
12. Rolnictwo	14	20
13. Wojsko	13	18
14. Firmy polonijne	10	10
15. Partia (wówczas PZPR)	9	8
16. Kościół	7	9

Jak widać z listy 16 dziedzin życia, na najwyższych pozycjach powtarza się 5–6 tych samych, których usługi były niezbędne dla naszego codziennego życia. Dla 80% badanych szczególnie związane z występowaniem łapownictwa były niektóre zawody, miejsca pracy i stanowiska. Byli to przede wszystkim pracownicy handlu, magazynierzy, lekarze, pielęgniarki, urzędnicy administracji. Wskazuje to na stratyfikacyjny aspekt ówczesnej korupcji, wyrażający się w potocznym wówczas powiedzeniu: *co jedni mają przez stanowisko lub protekcję, inni muszą zdobywać – posługując się łapówką*. System gratyfikacji, przywilejów – często niejawnych, a przede wszystkim powszechny niedobór

dóbr i usług, pozwalał na sformułowanie hipotezy, iż w ówczesnym społeczeństwie polskim dawcy łapówek, ale częściowo również ich biorcy, są na ogół reprezentantami co najwyżej średnich pozycji społecznych w hierarchii wpływów i władzy. Stąd można było mówić o odwróceniu w Polsce piramidy łapówek, w porównaniu z krajami rozwiniętymi, gdzie przestępstwa łapownictwa dotyczą wielkich sum pieniężnych i związane są z działalnością ludzi ze społecznych „szczytów” bądź z działalnością typu mafijnego⁶.

Hipotezę tę częściowo potwierdzają odpowiedzi na pytanie: *kto w Polsce, jacy ludzie najczęściej biorą łapówki(?)*. Przede wszystkim w swych często wielowątkowych i zróżnicowanych wypowiedziach badani wskazywali na zawody i miejsca pracy biorących: lekarzy, pielęgniarki, sprzedawców, urzędników, milicjantów, magazynierów, konwojentów, adwokatów – w ten sposób odpowiadało 28% badanych. Z kolei 15% charakteryzując biorców łapówek wskazywało na posiadanie możliwości przez dostęp do deficytowych i reglamentowanych dóbr i usług. Dalsze 20% respondentów w swych wypowiedziach wskazywało łącznie na posiadanie możliwości brania łapówek i wymieniało zawody oraz stanowiska. Zdaniem 5% badanych brali wszyscy. Natomiast 4% badanych w swoich wypowiedziach wymieniało cechy charakteru biorących: nieuczciwi, skorumpowani, bez skrupułów. Tylko 3% badanych uważało, że łapówki biorą głównie wysocy urzędnicy, ludzie na wysokich stanowiskach, decydenci, promineneci. Czy ten obraz biorców łapówek i hierarchia najbardziej skorumpowanych dziedzin naszego życia uległy zmianie wraz z przeobrażeniami systemu politycznego i gospodarczego zapoczątkowanymi w końcu roku 1989? W badaniach przeprowadzonych w 1992 r. na próbie ogólnopolskiej powtórzono (z pewnymi, koniecznymi ze względu na zmianę sytuacji, modyfikacjami) pytania zadawane w 1988 r. próbie łódzkiej.

Hierarchia dziedzin życia, w których łapówki występują najczęściej uległa pewnym przetasowaniom i pojawiły się nowe dziedziny życia – efekt gospodarczych przeobrażeń. Badany mógł w odpowiedzi na pytanie wybrać trzy dziedziny, w których – jego zdaniem – łapówki występują najczęściej. Częstość występowania łapówek w różnych dziedzinach życia była następująca:

Dziedziny życia	% wskazań (100% = 1139 osób)
1. Służba zdrowia	59
2. Administracja różnego szczebla, wszelkie urzędy	45
3. Wymiar sprawiedliwości – sądy, prokuratura, policja, adwokatura	40

⁶ Por. B. Hołyst, *Zmiany w strukturze przestępczości*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1974, t. 1; K. Daszkiewicz, *Łapownictwo*, „Przegląd Techniczny” 1981, nr 4.

4. Przydziały mieszkań – wydziały lokalowe, spółdzielczość mieszkaniowa	21
5. Gospodarka państwowa i jej prywatyzacja	21
6. Bankowość, przyznawanie kredytów	19
7. Prywatny biznes	19
8. Rzemiosło, handel, usługi	8

Wraz z zanikiem powszechnych niedoborów podstawowych towarów i usług niekwestionowanym liderem korupcji staje się służba zdrowia.

Hierarchie wskazywanych dziedzin, w których występuje łapownictwo są ściśle powiązane z obrazem ludzi, którzy w potocznej świadomości najczęściej biorą łapówki. Pytanie o biorców łapówek było pytaniem otwartym (identycznym jak w kwestionariuszu z roku 1988), a więc pozostawiającym badanemu pełną swobodę wypowiedzi, umożliwiającym spontaniczny dobór kategorii, cech, wymiarów postrzegania. Odpowiedzi zostały poklasyfikowane z różnych punktów widzenia:

a) po pierwsze – zastanawiano się, czy respondent wskazuje w swej wypowiedzi na cechy charakteru, sytuacji zawodowej lub roli społecznej biorącego;

b) po drugie – czy wymienia on konkretne zawody biorców;

c) po trzecie – czy uwzględnia w swojej odpowiedzi aspekt stratyfikacyjny, tzn. mówi o miejscu biorców w strukturze władzy.

W ramach każdej z wyróżnionych kategorii analizowano rozkład poszczególnych konfiguracji wypowiedzi:

Cechy charakteru, sytuacji zawodowej i roli społecznej biorców łapówek	% wskazań (100% = 1139)
1. Ludzie nieuczciwi, niemoralni, chciwi, bez skrupułów	10
2. Ludzie, którzy mogą coś załatwić, mają możliwości, podejmują decyzje	15
3. 1+2	2
4. Ludzie biedni, dorabiający w ten sposób	1
5. Trudno powiedzieć	19
6. Respondent nie wypowiada się na temat cech charakteru, sytuacji zawodowej czy roli społecznej	53

Zawody biorców łapówek	% wskazań
1. Lekarze	12
2. Urzędnicy	9
3. Prawnicy	2
4. Policjanci	1
5. Urzędnicy i inni wyżej wymienieni	13
6. Lekarze i inni wyżej wymienieni	7
7. Inne zawody dotąd nie wymieniane	5

8. Trudno powiedzieć	19
9. Respondent nie wypowiada się na temat zawodów biorców	32

Miejsce biorców w strukturze władzy	% wskazań (100% = 1139)
--	------------------------------------

1. Ludzie z najwyższych szczebli władzy, na wysokich stanowiskach (np. ministrowie, wojewodowie)	6
2. Ludzie z niższych i średnich szczebli władzy (np. burmistrzowie)	3
3. Urzędnicy zatrudnieni w bankach i przy prywatyzacji gospodarki	3
4. Respondent kwestionuje wskazane kryterium i twierdzi, że wszyscy, którzy mogą, biorą łapówki	5
5. Trudno powiedzieć	19
6. Respondent nie wypowiada się o miejscu biorców w strukturze władzy	64

Wyniki dalszych analiz świadczą o tym, że na negatywne cechy biorców łapówek relatywnie najczęściej zwracali uwagę:

- przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji;
- respondenci o najwyższych dochodach (w 1992 r. przekraczających 2 mln na osobę w rodzinie);
- osoby należące do „Solidarności”.

Na wpływy, możliwości załatwienia jakichś spraw, podjęcie ważnych decyzji, charakteryzujące biorców, zwracali z kolei uwagę najczęściej:

- prywatni przedsiębiorcy, a z drugiej strony bezrobotni;
- ludzie w wieku 35–44 lata;

Urzędników, jako głównych biorców łapówek wskazują najczęściej:

- ludzie młodzi, do 24 roku życia;
- ludzie o wyższym poziomie wykształcenia i wysokich dochodach;
- zajmujący się działalnością gospodarczą na własny rachunek.

Natomiast na lekarzy, jako tych, którzy najczęściej biorą łapówki, wskazują przede wszystkim:

- pracownicy umysłowi niższego szczebla;
- badani o średnich dochodach.

Analiza wypowiedzi osób postrzegających biorców łapówek przede wszystkim jako przedstawicieli władzy musi być ograniczona ze względu na niewielką liczbę tego typu wskazań. Warto jednak podkreślić, że biorców łapówek wśród ludzi z najwyższych szczebli władzy upatrują relatywnie najczęściej respondenci należący do „Solidarności”, podczas gdy przekonanie, że łapówki biorą wszyscy, którzy tylko mogą, mają okazję, wyrażają przede wszystkim członkowie OPZZ.

Kolejne badania zostały przeprowadzone w marcu 1993 r. na próbie ogólnopolskiej (N = 1192). Hierarchia dziedzin, w których najczęściej wy-

stępują łapówki nie uległa zasadniczym zmianom, ale ich listę i poszczególne nazwy – na podstawie badań pilotażowych – nieco zmodyfikowano. Ocena przez respondentów intensywności występowania łapówek wypadła następująco:

Dziedzina życia	% wskazań (100% = 1192)
1. Służba zdrowia	60
2. Administracja i urzędy	57
3. Banki	20
4. Gospodarka państwowa	12
5. Gospodarka prywatna	16
6. Handel i usługi	16
7. Sejm, rząd, ministerstwa	15
8. Wymiar sprawiedliwości – sądy, prokuratura	40
9. Policja	13
10. Partie polityczne	6

W odpowiedzi na pytanie otwarte, charakteryzujące biorców łapówek respondenci wskazują, iż:

- są to ludzie, którzy podejmują decyzje, mają władzę na różnych szczeblach (60% wskazań);
- są to lekarze bądź inni pracownicy służby zdrowia (32%);
- są to przedstawiciele innych zawodów (lista zawodów jest bardzo obszerna, a odpowiedzi rozproszone), jak również lekarze bądź decydenci (20%);
- są to ludzie nieuczciwi, niemoralni (2%);
- biorą łapówki wszyscy, którzy tylko mogą, niezależnie od cech charakteru czy zawodu (7%).

4. ZAKOŃCZENIE

Obraz dawców i biorców łapówek w świetle wyników badań na przestrzeni 5 lat (1988–1993) uległ pewnym przeobrażeniom odzwierciedlającym przemiany ostatnich lat.

O ile przed zmianą systemową wśród dawców łapówek przeważali ludzie „zwykli”, o nieco wyższych niż przeciętne dochodach, o tyle w latach dziewięćdziesiątych znacznie częściej są to ludzie określani jako bogaci, zajmujący się interesami, dla których możliwość i szybkość działania staje się koniecznością życiową.

Wśród biorców łapówek niezmiennie dominują przedstawiciele służby zdrowia, jak również urzędnicy różnych szczebli. Wraz z pojawieniem się

gospodarki wolnorynkowej korupcja dociera do nowych lub działających w zmienionej formie. Biorców łapówek zaczyna się upatrywać głównie wśród decydentów z wyższych szczebli władzy.

Anna Kubiak

**PERCEPTION OF THE CORRUPTION – A PROFILE OF BRIBES’
GIVERS AND RECEIVERS**

The picture of bribes’ donors and acceptors, in view of figures from the past five years (1988–1993) have changed, which also reflects the major transformation of those years.

While before the transformations of the system majority of bribes’ givers were the ‘customary’ people of income above the average, then in the 1990s more frequently they are persons circumscribed as wealthy, active in doing business, for which ability and quickness of acting seem vital.

Within the bribes-taking fraction, usually predominate health care staff, also office workers of a different level. Since the turn into the free-market economy, corruption spreads over the new recipients, operating under the new circumstances. Furthermore, the higher in rank decision-makers began suspected to be bribable.